

فساد مالی و راه کارهای پیش گیری از آن

الهام جعفرپور صادق* اعظم عدالت جو**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۸/۱۴

چکیده

امروزه فساد مالی صاحبان مقام و قدرت در سطح داخلی کشورها و نیز در سطح جهانی، به چالش اساسی در جوامع بشری تبدیل شده است. گوناگونی مصادیق فساد مالی از یک سو و عواقب مخرب آن در نظام اقتصادی کشورها از سوی دیگر، بر اهمیت توجه به این جرم و راه کارهای پیش گیری و مبارزه با آن می افزاید. تشکیل کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، از اقدامات دولت ها برای مبارزه با این پدیده در سطح بین المللی است، اما توجه به راه کارهای پیش گیری از فساد در سطح داخلی کشورها نیز بسیار مهم است. بنابراین توجه به پیش گیری وضعی، اجتماعی و زودرس از جرم فساد مالی در حقوق داخلی خالی از فایده نیست. این امر موضوعی است که در این مقاله پس از ارایه ی شناختی مختصر از مفهوم فساد مالی، به آن پرداخته و سپس راه کارهایی برای مبارزه با این امر ارایه می گردد.

واژگان کلیدی: فساد مالی، پیش گیری وضعی، پیش گیری اجتماعی، پیش گیری زودرس.

* دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه تهران
** دانشجوی دوره ی دکترای حقوق عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

۱. مقدمه

امروزه در جامعه جهانی فساد مالی صاحبان مقام و قدرت به یکی از چالش‌های اساسی تبدیل شده است، چالشی که قلمرو جولان آن، مختص کشور، منطقه و یا قاره خاصی نیست. هر چند ممکن است به دلیل وجود شرایط مساعد و مناسب در نقطه‌ای، پررنگ‌تر از نقطه دیگر جلوه کند. فساد، زمانی به وجود آمد که شخص پنداشت قدرت و اختیاری که دیگران فاقد آن هستند و پشتوانه آن نیز منبع قدرتمندی هم چون دولت است، راهی برای کسب منفعت و ثروت به نفع خود است. اولین و بارزترین مصداق فساد از ابتدای تاریخ تاکنون، رشوه بوده اما تعریف فساد همیشه آسان و مورد پذیرش همه نبوده است. اگرچه همه فساد را می‌فهمیدند و درک می‌کردند ولی وقتی نوبت به تعریف می‌رسید، اختلاف نظرها شروع می‌شد. به قول «ویتوتانزی»^۱ فساد مانند فیلی است که می‌توان آن را فهمید ولی نمی‌توان توصیف کرد.^۲

با پیشرفت جوامع و در پی آن افزایش انواع جرم در جوامع بشری، فساد مالی نیز به عنوان یک جرم با مطلوب‌ترین نتایج مالی برای مرتکب آن، گسترش یافت. این امر موجب اختلال جدی در نظام اقتصادی کشورها می‌شد. به این ترتیب، دولت‌ها باید به فکر پیش‌گیری و مبارزه با مصادیق جرم فساد مالی می‌افتادند. تشکیل کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد نتیجه تلاش دولت‌ها برای مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی است و قطعاً اکثر کشورها با پیش‌بینی آن در قوانین داخلی خود به فکر مبارزه با آن در سطح داخلی نیز هستند. در این زمینه پیش‌گیری از فساد مالی در سطح داخلی، از اهمیت زیادی برخوردار است. این امر در قالب انواع پیش‌گیری وضعی، اجتماعی و زودرس قابل بررسی و مطالعه است، بنابراین نویسنده در این مقاله پس از ارایه‌ی مفهومی از فساد مالی به پیش‌گیری از آن در قالب انواع مختلف پیش‌گیری می‌پردازد.

۲. مفهوم فساد مالی

۲-۱. مفهوم لغوی

فساد در لغت به معنای تباه شدن، پوسیدگی، فتنه و آشوب، ظلم، لهو و لعب^۳ و نیز تباهکاری^۴ آمده است. معادل انگلیسی این واژه لغت «corruption» است^۵ که از کلمه لاتین «corruption» گرفته شده است. این واژه معنی «گندیدگی یا پوسیدگی» می‌دهد. همچنین فعل لاتین «corruptus» به معنی «شکستن چیزی» آمده است.^۶ به هر ترتیب واژه‌ی انگلیسی «Corruption» به معنی گمراهی، تباهی، معیوب کردن کمال، درستی و اصول

۱. vito Tanzi

۲. لایلا، دادخواهی، فساد مالی- اداری و سیاست جنایی مقابله‌ی با آن، ج ۱، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰، ص ۱۲

۳. حسن، عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، ج ۳، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰، ص ۵۹

۴. محمد صالح، ولیدی، حقوق جزای اختصاصی، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و حقوق و تکالیف خانوادگی، ج ۳، تهران، انتشارات امیرکبیر ۱۳۸۶، ص ۲۱۶

۵. حبیب، سلیمان، فرهنگ معاصر کوچک فارسی- انگلیسی حبیب، ج ۲، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۷۷، ص ۴۶۲

۶. Nicholis, Colin and else; corruption and Misuse of public office, Oxford university press , ۲۰۰۶. p ۱

اخلاقی، خصوصاً نقض در انجام صحیح وظایف از سوی یک کارمند دولت به واسطه اخذ رشوه، آمده است.^۷ همین معنی اخیر فساد، در این مقاله و در بحث از فساد مالی مورد توجه است. این معنی از فساد در برخی از آیات قرآن کریم نیز مورد توجه قرار گرفته است و در برخی از آیات قرآن، کلمه‌ی «مفسد» در خصوص افرادی به کار رفته که در روابط اقتصادی خود با مردم مرتکب عدم صداقت می‌شوند؛ مانند آیات ۱۸۱ تا ۱۸۳ سوره شعراء.^۸

۲-۲. مفهوم اصطلاحی

اگرچه معنی اصطلاحی فساد از معنی لغوی آن، چندان دور نیست، اختلاف در آن بسیار است و تقریباً همه تأیید کرده‌اند که امکان ارایه یک تعریف جامع و مانع که در برگیرنده همه موارد باشد مشکل است؛ اگرچه می‌توان به ذکر مصادیقی پرداخت که دیگران هم با آن موافق باشند. این مشکل بودن تعریف به حدی است که برخی با اطمینان اظهار داشته‌اند، که متخصصان فن هرگز در مورد یک تعریف واحد به توافق نخواهند رسید. اختلاف نظرها در باب تعریف فساد در سطح بین المللی نیز نمایان است، در حالی که کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، دقیقاً به لحاظ همین اختلاف در معانی، تعریفی از فساد ارایه نداده است.^۹

اما اولین قوانین و فرهنگ لغت‌ها و نیز اولین نوشته‌ها در باب فساد، آن را در سوء استفاده از مقام و قدرت ناشی از موقعیت عمومی و دولتی در جهت منافع شخصی تعریف کرده‌اند.

این تعریف، رایج‌ترین تعریف فساد است و ظاهراً صحیح‌ترین آن؛ اما به مرور زمان، مسایل و وقایعی اتفاق افتاد که نشان داد که تعریف فوق از جامعیت کافی برخوردار نیست. براین اساس در تعریف جدید از فساد، عبارت «مقام و قدرت عمومی» جای خود را به عبارت «مقام و قدرت به امانت داده شده» داده است. برخی از دلایل این امر این است که عبارت «مقام و قدرت عمومی» باعث غفلت از فساد صورت گرفته در بخش خصوصی می‌شد و ثانیاً این تعریف قدرت و مقام عمومی را در تعلق دارنده آن، فرض می‌کرد که هر زمان اراده کند می‌تواند بجا یا نابجا از آن استفاده کند در حالی که رابطه‌ی بین مقام و قدرت با دارنده‌ی آن، یک رابطه‌ی «امانی» است.^{۱۰}

به این ترتیب، در حال حاضر، صحیح‌ترین تعریفی که از فساد به نظر می‌رسد عبارت است از: «سوء استفاده از مقام یا قدرت به امانت داده شده در جهت منافع شخصی». با توجه به این تعریف، برای درک صحیح جرم فساد مالی، باید به عناصر مادی و روانی جرم، بر اساس تعریف مذکور توجه کرد.

۲-۳. عناصر فساد مالی

۲-۳-۱. عنصر مادی

با توجه به تعریفی که از فساد مالی ارایه شد، هر فعل یا ترک فعل فیزیکی و مادی که منجر به سوء استفاده از قدرت به امانت داده شده، می‌گردد، عنصر مادی فساد مالی را شکل می‌دهد؛ به این ترتیب، عنصر مادی فساد مالی، تمامی رفتارهایی که به هر نحوی، دلالت به سوء استفاده مرتکب، از قدرت مورد امانت خود نمایند، را شامل می‌شود.

۵. Garner, Bryan A, Black Law Dictionary, ۸th Edition, Thomson- West Published, ۲۰۰۴. P ۳۷۱

^۸. لایلا، دادخواهی، - پیشین- ص ۲۶

^۹. همان صص ۲۸-۳۰

^{۱۰}. همان، صص ۳۲-۵۴

تعبیر «قدرت مورد امانت» نشان می‌دهد که فساد مالی، تنها شامل اعمال کارکنان بخش عمومی نیست بلکه اعمال تجار و بازرگانان بخش خصوصی را نیز در بر می‌گیرد. در واقع، هر کس به هر طریق قدرتی را از بخش عمومی یا خصوصی به امانت گرفته باشد و از آن سوء استفاده کند مرتکب فساد مالی شده است.

۲-۳-۲. عنصر روانی

در مورد عنصر روانی جرم فساد مالی باید گفت که برای تحقق جرم مذکور، مرتکب باید علاوه بر قصد سوء استفاده (قصد فعل) قصد کسب منفعت شخصی را نیز داشته باشد. به این ترتیب، با توجه به تعریف ارایه شده برای فساد مالی، تحقق جرم، بدون قصد کسب منفعت شخصی، منتفی است. بنابراین تعریف مذکور فساد مالی را به عنوان یک جرم مقید معرفی می‌کند از سوی دیگر، عبارت برای کسب منفعت شخصی که در تعریف، ذکر شده است را می‌توان توضیحی برای انگیزه‌ی غالب مرتکبین جرم فساد مالی تلقی نمود نه جزیی از عنصر روانی جرم. در ضمن، عنوان فساد مالی یک عنوان عام است که شامل مصادیق زیادی می‌شود و نمی‌توان عنصر روانی آن را به طور کلی تعیین نمود و آن را جرمی مقید دانست، بلکه بهتر آن است که عنصر روانی هر یک از مصادیق این جرم را با توجه به عنصر قانونی آن‌ها، به طور جداگانه در نظر گرفت.

۲-۴. مصادیق فساد مالی

با توجه به کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد، می‌توان اصلی‌ترین مصادیق فساد مالی را شامل رشوه، اخاذی، اعمال نفوذ، سوء استفاده از اختیارات و وظایف شغلی، استفاده غیرمجاز از اموال دولتی، دارا شدن بر خلاف حق، پارتی بازی، ریفیق گرایی، و لطف ورزی، رانت جویی و اختلاس دانست. ناگفته پیداست که شیوع هر یک از این جرایم، به نوبه خود، نظم جامعه را به سختی آشفته نموده و علاوه بر ایجاد زمینه برای وقوع انواع بی عدالتی‌ها، ارتکاب انواع جرایم دیگر در جامعه را نیز سبب می‌شود. پس پیش گیری از فساد مالی امر بسیار مهمی است که باید در همه جوامع مورد توجه قرار گیرد.

۳- راه کارهای پیش گیری از فساد مالی

اصطلاح پیش گیری، ریشه جرم شناختی دارد^{۱۱} و به معنای طرق محو علت وقوع بزه کاری است که محتاج سازماندهی علمی - تحقیقاتی می‌باشد^{۱۲} به طور معمول در بحث از پیش گیری از جرم، از پیش گیری وضعی، اجتماعی و رشد مدار یا زودرس سخن به میان می‌آید. گاه پیش گیری از جرم، مستلزم تغییر و تعدیل در شخصیت بزه کار و شرایط اجتماعی است که به پیش گیری اجتماعی شهرت یافته است. گاه پیش گیری، مستلزم دخل و تصرف و ایجاد تغییر در یک محیط یا وضعیت ویژه است که به آن، پیش گیری وضعی گفته می‌شود. پیش گیری رشد مدار یا زودرس نیز مبین مداخله در دوره‌های مختلف رشد اطفال و نوجوانان بزه کار، منحرف یا در معرض

^{۱۱} بهزاد، رضوی فرد؛ از کارکردهای سنتی کیفر در حقوق داخلی تا کارکردهای نوین آن در حقوق بین الملل کیفری با تاکید بر رویه‌ی قضایی، فصلنامه‌ی مطالعات پیشگیری از جرم، سال ششم، ش ۲۱، زمستان ۱۳۹۰، ص ۲۰.

^{۱۲} عبدالله؛ احمدی، «قاجاق کالا یا تجارت جرم «از پیش گیری تا جنگ»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال دوم، ش ۱۱۰، ص ۱۳۸۶، ۵.

بزه کاری به منظور پیش گیری از وقوع یا مزمن شدن بزه کاری در آینده و در دوران بزرگ سالی است.^{۱۳}

در مورد پیش گیری از جرم فساد مالی، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، در فصل دوم خود به این امر پرداخته است و در ماده ۵ خود تحت عنوان در سیاست ها و روش های بازدارنده ضد فساد مالی اذعان می دارد:

۱- هر یک از کشورهای عضو با رعایت اصول اساسی نظام حقوقی خود، سیاست های موثر و هماهنگی را برای ریشه کن کردن فساد مالی، تنظیم، اجرا و یا تثبیت خواهد کرد. سیاست های مزبور، مشارکت آحاد جامعه را در این امر تقویت نموده و اصول حاکمیت قانون، مدیریت صحیح امور عمومی و اموال دولتی، شفافیت و پاسخ گویی در برابر قانون را بازتاب خواهد نمود.

۲- هر یک از کشورهای عضو، در جهت نهادینه کردن و تقویت روش های کارا، برای جلوگیری از فساد مالی تلاش خواهد کرد.

۳- هر یک از کشورهای عضو، تلاش خواهد کرد، اسناد قانونی و تدابیر اجرایی موجود را مرتباً ارزیابی و از کافی بودن آن ها برای جلوگیری از فساد مالی و مبارزه با آن اطمینان حاصل کند.

۴- کشورهای عضو، با رعایت اصول اساسی کشورهای خود با یکدیگر و با سازمان های ذیربط بین المللی و منطقه ای در جهت تقویت و به روز کردن تدابیر مورد اشاره در این ماده، همکاری خواهند کرد. این همکاری می تواند مشارکت در برنامه ها و پروژه های بین المللی را با هدف جلوگیری از فساد مالی در بر گیرد.^{۱۴}

همان طور که مشاهده می شود، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد بر اهمیت پیش گیری از فساد مالی، در کشورهای عضو تاکید کرده است؛ چرا که قطعاً پیش گیری بهتر و نیز مهم تر از درمان است. پیش گیری از فساد مالی، طبعاً آسان تر از مبارزه با فساد های صورت گرفته است؛ بنابراین، اهمیت توجه به راه کارهای پیش گرانه از فساد مالی بر هیچ کس پوشیده نیست. این راه کارها را با توجه به تقسیم بندی پیش گیری می توان تحت سه عنوان پیش گیری اجتماعی و زودرس یا رشد مدار مورد توجه قرار داد.

۳-۱. پیش گیری اجتماعی

در پیش گیری اجتماعی، تغییر شخصیت بزه کار و شرایط اجتماعی مورد توجه است. در واقع ارتکاب جرم نتیجه علل مختلفی است که در علم جرم شناسی مورد توجه قرار می گیرد؛^{۱۵} از جمله این علل، علل اجتماعی است که در جامعه شناسی جنایی به طور خاص، مورد توجه قرار می گیرد و تلاش برای حذف این علل، موضوع پیش گیری اجتماعی است.

برای پیش گیری از فساد مالی، غیرفعال نمودن عوامل اجتماعی موثر بر ارتکاب مصادیق جرم مذکور لازم است. عمده ترین این عوامل، قطعاً فقر است. احساس فقر موجب احساس نیاز مرتکب احتمالی به سود حاصل از ارتکاب جرم شده و باعث وقوع جرم می گردد. هم چنین زندگی فرد در مسکن نامناسب ناشی از فقر، نه تنها در ارتکاب

^{۱۳}. سید درید موسوی مجاب؛ درآمدی بر مباحث حقوق کیفری اختصاصی، تقریرات درسی سید درید موسوی مجاب مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۰-۱۳۸۹، ص ۴

^{۱۴}. دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران؛ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، مجله حقوقی، ش ۳۲، ۱۳۸۴، ص ۳۱۳

^{۱۵}. مرادی، فرزانه؛ «نقش حجاب در پیشگیری از جرم»، مجموعه مقالات همایش پیشگیری از جرم و آسیب های اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مازندران، ۱۳۹۱، ص ۴

جرم از سوی او موثر است بلکه حتی دیگر عوامل موثر در وقوع جرم را نیز فعال می‌کند^{۱۶}؛ عواملی چون هم نشینی‌های بد و یادگیری رفتار مجرمانه، افزایش احساس فقر و ...

هم چنین فرهنگ سازی برای افزایش وجدان کاری، نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. طبیعی است که هر گاه افراد جامعه نسبت به پدیده فساد آگاهی کامل داشته باشند، در برخورد با آن می‌کوشند تا اولاً از ورود آن به محیط خود جلوگیری کنند. ثانیاً در صورت ورود بدون آن که خود به آن آلوده شوند از طرق مختلف در پی دفع آن باشند و ثالثاً از آلوده شدن دیگران نیز جلوگیری کنند. آموزش شهروندان نسبت به موضوع فساد، دارای ابعادی است که از جمله شامل آگاهی دادن ایشان در مورد حقوق و تکالیف خود در امور اداری و نیز حقوق و تکالیف کارمندان نهادهای اداری در بخش‌های مختلف است^{۱۷}. بهتر است درست کاری و امین بودن درکار، به عنوان هنجارهایی اساسی در وجود افراد جامعه نهادینه گردد تا عمل کردن برخلاف آن برای شخص غیر قابل تصور و سخت جلوه کند.

۲-۳. پیش گیری وضعی

در پیش گیری وضعی با تغییر در موقعیت‌های خاصی که احتمال ارتکاب جرم در آن زیاد است، هدف دشوار کردن، پرخطر کردن یا جاذبه زدایی برای افرادی است که قصد ارتکاب دارند. بنابر نظریه انتخاب عقلانی، مجرمان متفاوت از سایر انسان‌ها نیستند و قادر به انتخابند و ارتکاب جرم، نتیجه انتخاب عقلانی آن‌ها در موقعیت‌های متفاوت است.^{۱۸}

پیش گیری وضعی می‌خواهد، این انتخاب را تحت تاثیر قرار دهد؛ بنابراین ناظر بر اوضاع، احوال و شرایطی است که مجرم را در آستانه ارتکاب جرم قرار می‌دهد و در جرم شناسی وضعیت‌های ماقبل بزه کاری یا وضعیت پیش جنایی نامیده می‌شود.^{۱۹}

پیش گیری وضعی، با دشوار کردن، پرخطر کردن و کاهش جاذبه وضعیت‌های پیش جنایی انتخاب بزه کار را تحت تاثیر قرار داده مانع از انتخاب ارتکاب جرم از سوی او می‌شود.

۱-۲-۳. راه کارهای پرخطر کردن جرم فساد مالی

از جمله تدابیر خطر افزای ارتکاب جرم که پیش گیری وضعی به دنبال است، افزایش خطر دستگیری است^{۲۰} و تقویت نظارت‌های رسمی، از تدابیر رسیدن به این هدف می‌باشد. به این ترتیب، یکی از راه کارهای پیش گیری از فساد مالی، در راستای تحقق پیش گیری وضعی از جرم مذکور تقویت نظارت رسمی است. این امر در کشور ما از طریق نهادهای نظارتی صورت می‌گیرد. از جمله این نهادها، دیوان محاسبات کشور است، که بخش اعظم نظارت بر نظام مالی کشور، از طریق آن انجام می‌گیرد. دیوان محاسبات کشور، زیرمجموعه مجلس شورای اسلامی است و اصول ۵۴ و ۵۵ قانون اساسی اختصاص به آن دارد و مبین اهداف، وظایف، تشکیلات و روش‌های این سازمان

^{۱۶}. همان- ص ۱۳۱

^{۱۷}. لایلا، دادخواهی- پیشین- ص ۲۶۳

^{۱۸}. محسن، صوفی زمره؛ نقض حریم خصوصی و چالش‌های پیش گیرانه فراروی پلیس در نظارت ویدیویی، فصلنامه‌ی

مطالعات پیش گیری از جرم، سال ششم، ش ۲۱، زمستان ۱۳۹۰، ص ۴۴

^{۱۹}. علی حسین، نجفی ابرنآبادی، «پیشگیری عادلانه از جرم» مندرج در علوم جنایی، ج ۳، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۰، ص ۵۸۰

می‌باشد.^{۲۱}

هم چنین وظایف دیوان در مواد ۲ الی ۷ قانون دیوان محاسبات تصریح شده است که عمدتاً عبارت است از حسابرسی، بررسی، رسیدگی نسبت به کلیه حساب‌های در آمد، هزینه‌ها، دریافتی‌ها و پرداختی‌ها، صورت‌ها و عملیات مالی، موجودی حساب اموال و دارایی‌ها، اطمینان از حصول و ارسال صحیح و به موقع درآمدها و انجام هزینه‌ها، اطمینان از برقراری روش‌ها و دستورالعمل‌های مناسب مالی و کاربرد موثر آن‌ها در جهت نیل به اهداف دستگاه‌های مورد رسیدگی، رسیدگی به حساب کسری و تخلفات مالی و اعلام نظر در خصوص لزوم وجود مرجع کنترل کننده داخلی یا عدم کفایت آن‌ها، به منظور حفظ حقوق بیت المال می‌باشد، بنابراین عمده جرایمی که دیوان، در انجام وظایف قانونی خود با آن‌ها برخورد می‌کند، عبارتند از: تصرف غیرقانونی در اموال و وجوه دولتی، و جرایم در حکم آن، اختلاس، تدلیس در معاملات دولتی، ارتشا و تبانی در معاملات دولتی، داوری در دعاوی له و علیه دولت، ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل و ...^{۲۲} که از مصادیق فساد مالی می‌باشند.

علاوه بر دیوان محاسبات، نهاد سازمان بازرسی کل کشور نیز به عنوان نهاد نظارتی قوه قضاییه اصل یکصد و هفتاد و چهار قانون اساسی را به خود اختصاص داده است و قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، بر وظایف بازرسی این سازمان که در واقع نظارت و مراقبت برای حسن جریان امور و پیش گیری از بروز موارد تخلف و نهایتاً در صورت کشف تخلف برخورد با آن است، تاکید کرده است.^{۲۳} بنابراین وجود سازمان مزبور در پیش گیری از مراودات فسادآمیز، نقش مهمی دارد. علاوه بر این‌ها نهادهای نظارتی دیگر، مانند وزارت امور اقتصاد و دارایی، سازمان حسابرسی، نهاد تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی و حق مجلس برای سوال و استیضاح دولت (همان) نیز در کشف فساد و افزایش خطر دست گیری مجرم و نهایتاً پیش گیری از فساد به دلیل افزایش خطر دست گیری نقش دارند.

علاوه بر تقویت نظارت رسمی، از طریق کاهش گمنامی و افزایش آگاهی مدیران از مشخصات کامل و اعمال تک تک کارمندان می‌توان ارتکاب جرم فساد مالی را در جهت پیش گیری وضعی، پرخطرتر نمود.

۲-۲-۳. راه کارهای دشوار ساختن ارتکاب جرم فساد مالی

دشوار ساختن ارتکاب جرم سبب می‌شود که مجرم در مرحله پیش جنایی و در هنگام انتخاب عمل، دست یابی به نتیجه‌ی مطلوب عمل مجرمانه را از راه‌های دیگر غیر از عمل مجرمانه آسان‌تر یافته و از ارتکاب جرم، منصرف شود. از راه‌های دشوار ساختن ارتکاب جرم فساد مالی جابجایی دوره‌ای کارمندان است. استقرار طولانی مدت یک کارمند در یک سمت به او فرصت بیشتری می‌دهد تا - در صورت گرایش به فساد- مشتریان خود را به خوبی شناسایی کرده با آن‌ها وارد معامله و تبانی شود.^{۲۴} جابه جایی دوره‌ای کارمندان، این امکان را از آن‌ها گرفته و کار را هم برای کارمند متخلف و هم برای ارباب رجوع، سخت می‌کند. علاوه بر این، لازم است قوانینی در جهت کاهش سطح دخالت دولت و در راستای تحقق دولت الکترونیک- به گونه‌ای که حداقل نیاز به مراجعه حضوری

^{۲۱}. حسین، سجادی، رضا، جامعی، «سودمندی حسابرسی دیوان محاسبات کشور ایران از دیدگاه مدیران مالی»، فصلنامه بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، سال دهم، ش ۳۴، زمستان ۱۳۸۲، ص ۱۳۰

^{۲۲}. فیاض، شجاعی، «تحلیل ماده ۲۵ قانون دیوان محاسبات کشور»، فصلنامه‌ی دانش حسابرسی، ش ۱۴، زمستان ۱۳۸۳، صص ۵۱-۴۹

^{۲۳}. دادخواهی- پیشین- ص ۲۵۴

^{۲۴}. همان- ۲۲۹

وجود داشته باشد- تصویب شود.

در واقع گستردگی دولت باعث گستردگی حیطه‌ی اختیارات شده و مقامات سیاسی در سطح وسیعی دارای اعمال قدرت و نفوذ می‌شوند. شواهد نشان داده که گستردگی وظایف، بی‌تردید باعث ایجاد رانت و امکانات فسادآمیز متعدد دیگر خواهد شد.^{۲۵}

بنابراین کاهش وظایف و اختیارات کارمندان نیز، می‌تواند ارتکاب جرم فساد مالی را برای آن‌ها دشوار نماید.

۳-۲-۳. کاهش جاذبه‌ی جرم فساد مالی

همان طور که ذکر شد، طبق نظریه انتخاب عقلانی، مردم به طور عاقلانه انتخاب می‌کنند، یعنی می‌کوشند تحقق خواست‌ها با اهداف شان را مطابق شرایط مورد نظرشان به حداکثر برسانند^{۲۶}؛ بنابراین مجرمین بسته به نتایج برآورد هزینه و نفع، فعالیت‌های مشروع یا نامشروع را مرتکب می‌شوند^{۲۷}؛ یعنی در صورتی مرتکب جرم می‌شوند که سود و فایده مورد انتظار از ارتکاب جرم، افزون بر فواید عدم ارتکاب آن باشد.^{۲۸} از طرفی، چون همان طور که هیرسچی و گات فردسون در سال ۱۹۹۰ در کتاب نظریه‌ای عمومی درباره جرم بیان کرده‌اند، یکی از خصوصیات جرایم، فریبنده و برانگیزاننده بودن آن است^{۲۹} و وسوسه سود حاصل از ارتکاب جرم مجرم را مجذوب خود می‌سازد، جاذبه‌ی جرم و فریبندگی آن، نقش مهمی در انتخاب ارتکاب آن از سوی مجرم دارد. این امر، در مورد فساد مالی نیز صادق است. اندیشیدن به نتایج حاصله از جرایمی که مصادیق فساد مالی را تشکیل می‌دهند مجرم را به سوی آن‌ها سوق می‌دهد.

به این ترتیب باید به فکر کاهش جاذبه جرم فساد مالی در نظر مجرمین بالقوه بود. به این طریق که مثلاً هزینه‌ی ارتکاب جرم را بالا برده تا سود حاصل از جرم، نسبت به هزینه‌ی آن، غیرقابل توجه باشد این امر باید در تصویب قانون جزایی مورد توجه قرار گیرد. وضع مجازات‌های سنگین برای مصادیق جرم فساد مالی می‌تواند کمک موثری به کاهش جاذبه از جرم مذکور نماید. اقدام دیگر در این راستا، تصویب قانون با هدف حمایت از گزارش کنندگان، شهود، خبر چینیان و یا حتی دادن پاداش به آن‌هاست^{۳۰}. علاوه بر این، در راستای رویکرد جرم‌شناسی رادیکال که به شرایط اقتصادی و تاثیر آن بر وقوع جرایم توجه زیادی دارد^{۳۱}، پرداخت حقوق مناسب به کارمندان می‌تواند جاذبه ارتکاب جرم فساد مالی را در نظر آن‌ها تا حد زیادی کاهش دهد؛ چرا که اولاً، هنگامی که درآمد کارمند برای تامین حداقل مایحتاج زندگی کافی باشد، نیاز وی به درآمد ناشی از فساد اداری کاهش می‌یابد^{۳۲} و این در آمد جاذبه خود را در نظر کارمند از دست می‌دهد.

از سوی دیگر، هزینه‌ی فساد اداری در صورت اثبات جرم کارمند رابطه مستقیمی با حقوق و مزایای او دارد. با فرض این که در صورت کشف فساد اداری، کارمند، از استخدام دولتی اخراج می‌شود. یکی از هزینه‌های ناشی از

^{۲۵}. همان- ۲۰۹

^{۲۶}. برایان، بیکس، ۱ ج. فرهنگ نظریه‌های حقوقی، ترجمه عباس ایمانی، ج ۲، تهران، انتشارات نامه هستی، ۱۳۹۰، ص ۳۳۱

^{۲۷}. علی، سلیمی، محمد داوری، جامعه‌شناسی کجروی، ج ۴، قم، انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷، ص ۲۸۰

^{۲۸}. علی حسین، نجفی ابرندآبادی- پیشین- ۱۳۹۰- ص ۱۴۲

^{۲۹}. جرج، ولد و دیگران، جرم‌شناسی نظری، ترجمه علی شجاعی، ج ۳، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۸، ص ۲۹۰

^{۳۰}. لیلا، دادخواهی- پیشین- ص ۲۰۷

^{۳۱}. حسین، غلامی، تکرار جرم، ج ۳، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰، ص ۲۵۲

^{۳۲}. لیلا، دادخواهی- پیشین- ص ۲۲۹

اخراج، تفاوت درآمد مورد انتظار وی در بخش خصوصی در صورت اخراج و حقوق و مزایای دولتی در صورت عدم ارتکاب فساد اداری و ادامه استخدام دولتی است. طبیعی است که هر قدر حقوق و مزایای استخدام دولتی بیشتر باشد، هزینه ناشی از اخراج برای کارمند بیشتر خواهد بود و انگیزه‌ی او برای فساد کاهش می‌یابد. اگر در بخش دولتی میزان حقوق و دستمزدها پایین باشد ارتکاب فساد مالی شکل فریبده بیشتری به خود می‌گیرد. از سوی دیگر، تفاوت درآمد میان بخش دولتی و خصوصی سبب می‌شود که افراد با تخصص بالا، جذب مشاغل دولتی با حقوق پایین نشوند و این مشاغل به دست افراد بی کفایت بیفتند که این امر خود زمینه ساز فساد است. پایین بودن میزان درآمد چه در بخش دولتی و چه در بخش خصوصی، سبب می‌شود که فرد، کسری درآمد خود را از طریق عواید فسادآمیز تامین کند یا به شغل دوم، روی آورد که خود باعث ایجاد مصداقی دیگر از فساد تحت عنوان تعارض منافع خواهد شد.^{۳۳} وقتی کارمندان، حقوق کافی و زندگی مرفه داشته باشند کمتر افسون و سوسه‌های درآمد حاصل از فساد مالی خواهند شد.

۳-۳. پیش گیری زود رس یا رشد مدار

مشکل اساسی که پیش گیری زودرس یا رشد مدار به دنبال ارایه‌ی راه حل برای آن است، قصور والدین و تا حدودی بی کفایتی آن‌ها در تربیت فرزندان است. در واقع برخی از والدین نمی‌دانند چگونه خود کنترلی را به فرزندان خود بیاموزند. این مشکل در خانواده‌های بد سرپرست و منزوی حادتر است. در این شرایط پدر یا مادر به خاطر ناتوانی در تربیت، زودهنگام با یک فرزند نافرمان و غیرقابل کنترل مواجه می‌شوند که هم زمان مجبورند هم به لحاظ وابستگی و نبود حامی دیگر، او را دوست داشته باشند و هم به لحاظ سرکشی و هوس بازی از او نفرت داشته باشند. بر همین اساس، مداخلات پیشگیرانه در این نوع پیش گیری، زودرس است که بستر اجرای آن خانواده یا مدرسه است و جنبه‌ی تربیتی آن غلبه دارد. هم چنین برطرف کردن اختلالات رفتاری را قبل از استقرار در اولویت قرار می‌دهد.^{۳۴} به این ترتیب، یکی از تدابیر پیش گیری زودرس از جرایم به طور عام و جرم فساد مالی به طور خاص، آموزش خودکنترلی به کودکان در خانواده و مدرسه است. کودکی که احراز از رفتارهای نامشروع را در خانواده نیاموخته حتماً باید آن را در مدرسه بیاموزد. مدرسه اولین محیط اجتماعی است که کودک ناچار است خود را با نظم و قوانین آن هماهنگ سازد. این نظم و ترتیب از قوانین حاکم در محیط خانواده رسمی‌تر است. در این مرحله است که کودک ناسازگار نامتعادل یا عقب مانده ذهنی که استعداد پیروی از نظم یا هماهنگی با محیط را ندارد با عدم موفقیت مواجه می‌شود^{۳۵} و اتفاقاً همین کودکان در پیش گیری زودرس باید بیشتر مورد توجه قرار بگیرند و در همین مرحله، باید در جهت هماهنگ سازی آن‌ها با محیط کوشش شود.

همان طور که در بحث پیش گیری اجتماعی اشاره شد که، بهتر است درست کاری و امین بودن در کار، به عنوان هنجارهایی اساسی در وجود افراد جامعه نهادینه گردد تا عمل کردن برخلاف آن برای شخص غیر قابل تصور و سخت جلوه کند. بخشی از این کار، متوجه پیش گیری زودرس است که باید به آموزش به کودکان و نوجوانان پرداد و به نهادینه کردن این امر در آن‌ها کمک کند. امری که در جامعه ما چندان مورد توجه نیست. این‌ها نکاتی

^{۳۳} همان- ص ۲۳۰

^{۳۴} - شهرام ، ابراهیمی، جرم شناسی پیشگیری، ج ۱ ف ج ۲، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۱، ص ۷۴

^{۳۵} . هوشنگ، شامبیاتی، بزه کاری اطفال و نوجوانان، ج ۱۳، تهران، انتشارات مجد و ژوبین، ۱۳۸۴، ص ۲۷۶

است که باید در پیش گیری زودرس از جرم به طور عام و در فساد مالی به طور خاص، مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهادهای و راهکارهای مبارزه با فساد

ارایه‌ی راه حل برای پیش گیری و کنترل فساد در یک عنصر و عامل خلاصه نمی‌شود، بلکه عناصر و عوامل متعددی در کنترل این مساله تاثیرگذار می‌باشد. از جمله عوامل ذیل می‌تواند در این زمینه بسیار مؤثر باشد، به طوری که بدون هریک از آنها کار مبارزه با فساد نتیجه مؤثر نخواهد داد.

۱. عزم ملی و اراده‌ی سیاسی

مبارزه با فساد در کشور نیازمند عزم ملی و اراده‌ی جدی سیاسی جهت مبارزه قاطع با فساد اداری می‌باشد. تا زمانی که این عزم ملی و اراده‌ی سیاسی تحقق نیابد، مبارزه با فساد فاقد پشتوانه و بی نتیجه خواهد بود.

۲. خصوصی سازی

کوچک کردن دولت و نهادهای دولتی و گسترش بخش خصوصی یکی از راههای مؤثر مبارزه با فساد است. این مساله با تقویت و حمایت از بخش خصوصی و ایجاد انگیزه و رقابت و اعمال راهکارهایی در خصوص نظارت درونی و بیرونی موجبات کنترل فساد را محقق می‌سازد.

۳. تقویت اعتماد مردم

باید متذکر شد هر چند امکانات و توانایی هر حکومت برای نظارت و کنترل این معضل امری تردید ناپذیر است ولی باید توجه داشت که تمام فعالیتهای نهادهای و مقامات اداری باید در اختیار عموم گذاشته شود. که این مساله در درون خود پاسخ گویی را نیز به همراه داشته و تاثیر این مساله بر رسانه‌ها و افکار عمومی اعتماد به نقش مردم در کنترل و نظارت بهتر بر این امر خواهد بود.

۴. اصلاح قوانین

برای مبارزه با فساد باید قوانین معارض با اصول مبارزه با فساد و کنوانسیون بین المللی مبارزه با فساد اصلاح شود تا بستر مناسب و عملی مبارزه با فساد فراهم شده و بسترهای فسادآمیز را حذف نماید. بی تردید وضع و اصلاح این قوانین باید با توجه به تجارب سایر کشورها و معیارهای بین المللی مذکور در اسناد بین المللی از قبیل کنوانسیون مبارزه با فساد ملل متحد انجام شود.

۵. طرح جامع مبارزه با فساد

دولت با همکاری مراکز علمی و دانشگاهی با ایجاد مرکزی جهت مطالعات اساسی و مبتنی بر اصول علمی در باره فساد اداری و ریشه‌ها و پیامدهای آن و نیز جستجوی راه حل مناسب با استفاده از تجارب و آموخته‌های سایر جوامع می‌تواند به حل اصولی و پایدار این مشکل کمک نماید.

۶. اصلاح ساختار اداری

حجم دولت و نهادهای دولتی بسیار بزرگ‌تر از ضرورت آن است. حجم دولت و نهادهای دولتی با به شیوه‌های مختلف کوچک شود، بدنه‌های غیر ضروری هر نهاد از تشکیلاتش حذف شود و نهادهای موازی ادغام شوند. جهت

نظارت فساد اداری باید یک نهاد قوی و مقتدر کافی است و تعدد دستگاه نظارتی فساد انگیز است. با سیستمی کردن کارها، باید ارتباط مستقیم مردم با مسئولین کار کم تر شود. به علاوه، بخش خصوصی گسترش یابد. اعمال اصلاحات در سازمان های دولتی نیازمند اصلاح و بهبود تشکیلات سازمان ها، بهبود نظام بودجه ریزی، مدیریت مالی مؤثر، نظام مالیاتی کارآمد می باشد. این اصلاحات باید بتواند قدرت انحصاری کارکنان را در تصمیم گیری تعدیل نماید، ارتباط مستقیم ارباب رجوع و کارکنان را به حداقل برساند، سرعت انجام کارها را افزایش دهد و از ایجاد روابط بلندمدت بین کارمندان و مراجعان جلوگیری نماید.

۷. تعبیه مکانیزم های اطمینان بخش

باید در درون دولت مکانیزمی تعبیه و کارسازی شود که به مبارزه مستمر با فساد اداری و کاهش اثرات مخرب آن و ارتقای همکاری و هماهنگی میان بخش ها و افرادی که در این راستا مبارزه می نمایند، کمک نماید. از جمله این مکانیزم ها سیستمی کردن کارها، شفافیت در فعالیت های اداری و مالی، گزارش دهی منظم و درست، نظارت فعال و دقیق، کشف و پیگیری تخلفات و تخطی های فسادآمیز و برخورد قضایی قاطع با مرتکبان فساد اداری و مجازات مجرمین می باشد.

۸. آموزش ضد فساد

برای مبارزه با فساد و کنترل آن، آموزش مدیران و کارمندان و آشنا سازی آنها با این گونه جرایم و تخلفات و مجازات و پیامدهای آن و نیز نحوه مقابله با آن بسیار سودمند می باشد.

۹. اصلاح نهادهای قضایی و هماهنگی و همکاری میان آنها

همکاری و هماهنگی میان نهادهای دولتی از جمله مجریان قانون و به خصوص نهادهای قضایی، در زمینه کشف فساد و سرعت و قاطعیت در برخورد با تخلفات و جرایم فسادآمیز بسیار ضروری است. در این راستا، تأمین امنیت روانی، اجتماعی و اقتصادی مدیران و قضات سبب می شود که با متخلفان برخورد قاطع و جدی صورت گیرد. تقویت نظارت و تفتیش و بازرسی درون و برون سازمانی و انتخاب بازرسان و مفتشان متخصص و استفاده از علوم رایانه ای برای جمع آوری آمار و اطلاعات با کیفیت و کمیت مطلوب به امر مبارزه با فساد کمک فراوان می نماید.

۱۰. افزایش نظارت عمومی

کنترل پنهانی، حسابرسی آشکار و نظارت فراگیر و حساب شده برای مبارزه با فساد یک امر ضروری محسوب می گردد. آرایه ای آمار دقیق در مورد میزان توصیه های وارده، مختومه، احکام برایت و احکام قطعی لازم الاجرا مربوط به فساد و کلاً عرضه ی معلومات دقیق در رابطه با وقایع فساد از یک سو و نظارت مردم، احزاب سیاسی، سازمان های اجتماعی، مؤسسات غیر دولتی و رسانه ها بر عملکرد دولت می تواند وسیله ی خوبی برای جلوگیری از ارتکاب فساد اداری باشد. بالا بردن نظارت عمومی بخشی از مقابله با فساد اداری است باید احزاب و اتحادیه ها، تشکل ها، رسانه ها و جامعه مدنی اجازه داشته باشند که رفتار دولت را زیر کنترل داشته باشند و این موضوع قدرت کنترل مدنی را بالا می برد. زیرا قدرت منهای نظارت مدنی دولت را فاسد می کند و نقش افکار عمومی و نظارت مطبوعات مؤثرترین شیوه برای کنترل فساد هستند.

بدیهی است که هر جا که قدرت باشد و نظارت نباشد فساد رخ می‌دهد؛ پس قدرت باید توسط ناظران اجتماعی کنترل شود و در ضمن قدرت باید گردش باشد و "اصل گردش بودن" قدرت و اختیارات سیاسی و اداری با به عنوان یک اصل فراگیر رعایت شود. زیرا قدرت ذاتی نیست و توسط مردم به افراد داده می‌شود و اگر محدود نشود حتماً فساد رخ می‌دهد.

۱۱. ایجاد مکانیزم‌های شفاف در کارهای اداری

شفافیت در کارها و فعالیت‌های اداری بخصوص در درآمدهای دولتی تا حدود زیادی دست و پای افراد فاسد را بسته و از وقوع فساد اداری جلوگیری می‌نماید. دولت هرچند دارای مقامات عالی رتبه را ثبت می‌نماید، ولی این کار متأسفانه بیشتر سمبلیک و تشریفاتی است و هیچ گونه تحقیق و بررسی نسبت به صحت و درستی ادعای افراد نمی‌شود. لارنس گرافت سرپرست بخش انگلستان سازمان بین‌المللی شفافیت معتقد است که: "اولین گام در شفافیت‌سازی این است که تصویر شفافی از درآمد دولت ایجاد شود و دولت درآمدهای خود را شفاف اعلام کند."

۱۲. افزایش آگاهی عمومی

افزایش آگاهی عمومی نسبت به پیامدهای فساد و تاثیر آن بر زندگی افراد و اجتماع امری است که در پیش‌گیری از این مقوله نقش بنیادینی را ایفا می‌کند.

۱۳. رشد اقتصادی و معیشتی

میان رشد اقتصاد و معیشت مردم و کاهش فساد اداری ارتباط تنگاتنگی وجود دارد و رشد اقتصادی و بهبود وضعیت معیشت مردم از جمله افزایش معاش مدیران و کارمندان فساد را کاهش می‌دهد و در مقابل فساد روز افزون باعث کندی رشد اقتصادی می‌گردد. افزایش درآمد کارمندان از کمیت فساد اداری جزیی تا حدود زیادی می‌کاهد.

نتیجه‌گیری

فساد مالی، جرم مهمی است که در صورت شیوع، ساختار اقتصادی جامعه را مختل می‌کند؛ به همین دلیل مطالعه در راه کارهای پیش‌گیری از این جرم و به کارگیری تدابیر لازم در این زمینه، حتی اگر بیشترین هزینه‌ها را به دنبال داشته باشد، به نفع جامعه و برای بقای آن ضروری است. در واقع برنامه پیش‌گیری از فساد مالی را از مراحل ابتدایی رشد افراد باید شروع کرد و تا نظارت بر کار دستگاه‌های اداری و اجرایی توسعه داد. در این زمینه مهم‌ترین عاملی که در کنار سایر عوامل به نظر می‌رسد نقش غیرقابل انکار در ارتکاب مصادیق جرم فساد مالی دارد، فقر و عدم کفایت حقوق کارمندان است؛ بنابراین باید در جهت رفع این عامل به طور جدی کوشید. از بین بردن عامل فقر، به عنوان یک عامل جرم‌زا هم در پیش‌گیری اجتماعی هم در پیش‌گیری وضعی و هم در پیش‌گیری زودرس مورد توجه است. در پیش‌گیری اجتماعی، فقر به عنوان یک عامل اجتماعی مورد توجه است که به دلیل مشکلات جسمی و روحی که به فرد تحمیل می‌کند موجب ارتکاب جرایمی چون فساد مالی از سوی او می‌شود؛ به ویژه توجه به منفعت مالی حاصل از فساد مالی به انگیزه مرتکبان احتمالی فقیر آن برای ارتکاب جرم می‌افزاید.

در پیش‌گیری وضعی، فقر کارمندان باید از بین برود تا هزینه‌ی ارتکاب جرم در نظر آن‌ها بالا جلوه کرده و ارتکاب جرم، جاذبه‌ی خود را از دست بدهد. در پیش‌گیری زودرس یا رشدمدار نیز فقر کودک و نوجوان، از یک

سو ممکن است والدین او را به جرم کشانده و مانع از آموزش خودکترلی طفل از سوی والدین گردد. از سوی دیگر، اگر والدین طفل درست کار هم باشند به دلیل مشکلات زیاد نمی‌توانند وقت زیادی را صرف فرزند خود نمایند و حسرت‌هایی که فقر بر طفل تحمیل می‌کند، راه پذیرش هنجارهای درست کارانه را در او بسته، او را به سوی کارهایی که بتواند آرزوهایش را برآورده کند می‌کشاند. درضمن، توجه به پیش‌گیری کیفری از جرم مذکور در کنار پیش‌گیری غیرکیفری از آن و قرارداد ضمانت اجراهای مناسب برای پیش‌گیری از این جرم بسیار مهم و غیر قابل انکار است.

منابع:

الف: منابع فارسی

۱. ابراهیمی، شهرام، جرم شناسی پیش گیری، ج ۱ ف ج ۲، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۱.
۲. احمدی، عبدالله؛ «قاچاق کالا یا تجارت جرم (از پیش گیری تا جنگ)»، فصلنامه مطالعات پیش گیری از جرم، سال دوم، ش ۵، ۱۳۸۶.
۳. بیکن، برایان، ۱ ج. فرهنگ نظریه های حقوقی، ترجمه عباس ایمانی، ج ۲، تهران، انتشارات نامه هستی، ۱۳۹۰.
۴. حمیم، سلیمان، فرهنگ معاصر کوچک فارسی - انگلیسی حمیم، ج ۲، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۷۷.
۵. دادخدایی، لیلا، فساد مالی - اداری و سیاست جنایی مقابله با آن، ج ۱، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
۶. دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران؛ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، مجله حقوقی، ش ۳۲، ۱۳۸۴.
۷. رضوی فرد، بهزاد؛ از کارکردهای سستی کیفر در حقوق داخلی تا کارکردهای نوین آن در حقوق بین الملل کیفری با تاکید بر رویه قضایی، فصلنامه مطالعات پیش گیری از جرم، سال ششم، ش ۲۱، زمستان ۱۳۹۰.
۸. سجادی، حسین، جامعی، رضا، «سودمندی حسابرسی دیوان محاسبات کشور ایران از دیدگاه مدیران مالی»، فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی، سال دهم، ش ۳۴، زمستان ۱۳۸۲.
۹. سلیمی، علی، داوری، محمد، جامعه شناسی کجروی، ج ۴، قم، انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷.
۱۰. شامبیاتی، هوشنگ، بزه کاری اطفال و نوجوانان، ج ۱۳، تهران، انتشارات مجد و ژوبین، ۱۳۸۴.
۱۱. شجاعی، فیاض، «تحلیل ماده ۲۵ قانون دیوان محاسبات کشور»، فصلنامه دانش حسابرسی، ش ۱۴، زمستان ۱۳۸۳.
۱۲. صوفی زمر، محسن؛ نقض حریم خصوصی و چالش های پیشگیرانه فراروی پلیس در نظارت ویدئویی، فصلنامه مطالعات پیش گیری از جرم، سال ششم، ش ۲۱، زمستان ۱۳۹۰.
۱۳. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، ج ۳، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰.
۱۴. غلامی، حسین، تکرار جرم، ج ۳، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
۱۵. مرادی، فرزانه، «بررسی رابطه ی وضعیت مسکن و ارتکاب جرم در آینده» فصلنامه مطالعات پیش گیری از جرم، سال ششم، ش ۲۱، زمستان ۱۳۹۰.
۱۶. مرادی، فرزانه؛ «نقش حجاب در پیش گیری از جرم»، مجموعه مقالات همایش پیش گیری از جرم و آسیبهای اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مازندران، ۱۳۹۱.
۱۷. موسوی مجاب، سید درید؛ درآمدی بر مباحث حقوق کیفری اختصاصی، تقریرات درسی سید درید موسوی مجاب مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۰ - ۱۳۸۹.
۱۸. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «پیش گیری عادلانه از جرم» مندرج در علوم جنایی، ج ۳، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
۱۹. نجفی ابرندآبادی، علیحسین و هاشم بیگی، حمید؛ دانشنامه جرم شناسی، ج ۲ تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۰.

۲۰. ولد، جرج و دیگران، جرم شناسی نظری، ترجمه علی شجاعی، ج ۳، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
۲۱. ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای اختصاصی، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و حقوق و تکالیف خانوادگی، ج ۳، تهران، انتشارات امیرکبیر ۱۳۸۶.

ب: منابع لاتین

۱. Garner, Bryan A, Black Law Dictionary , ۸th Edition, Thomson- West Published, ۲۰۰۴.
۲. Gilling Daniel; crime prevention , London and New your, Rouledge publishing , ۲۰۰۵.
۳. Nicholis, Colin and else; corruption and Misuse of public office, Oxford university press , ۲۰۰۴.